Les polítiques culturals

Taína López Cruz
Alfons Martinell

PID_00147962

UOC
Universitat Oberta de Catalunya
www.uoc.edu

Cap part d'aquesta publicació, incloent-hi el disseny general i la coberta, no pot ser copiada, reproduïda, emmagatzemada o transmesa de cap manera ni per cap mitjà, tant si és elèctric com químic, mecànic, òptic, de gravació, de fotocòpia o per altres mètodes, sense l'autorització prèvia per escrit dels titulars del copyright.

Índex

Introducció..... 5

1. El concepte de política cultural..... 7

2. Quins són els fonaments de les polítiques culturals?..... 11

3. Quan sorgeixen les polítiques culturals contemporànies?..... 16

4. Quins són els objectius principals de les polítiques culturals?..... 18

5. Quins són els àmbits d'actuació principals de les polítiques culturals?..... 20

6. Des d'on s'executen o gestionen les polítiques culturals?..... 22

7. Quines són les estratègies principals d'una política cultural?..... 26

Bibliografia..... 29

Introducció

El concepte de política cultural requereix una reflexió àmplia a partir d'aportacions diferents, ja que no hi ha una definició única que inclogui la gran varietat de posicions davant l'organització de la cultura.

Al llarg d'aquest mòdul treballarem a partir de citacions de diferents autors que anirem situant en un discurs ampli per tal que l'estudiant es pugui anar fent una idea de la política cultural en la societat contemporània.

La consulta de textos i la cerca d'informació permetrà disposar d'una visió completa de les polítiques culturals en la societat contemporània per tal de poder establir un debat.

Al final podrem disposar d'un coneixement suficient per a assumir el contingut d'aquest concepte i situar-lo en el marc de la gestió cultural.

1. El concepte de política cultural

Per tal d'aproximar-nos al concepte de política cultural i establir-ne la definició, tot seguit presentem un recorregut per les diverses aportacions d'experts i teòrics de la matèria, estructurat en forma de lectures de citacions per a la reflexió:

"Entendemos por *políticas culturales* el conjunto de intervenciones realizadas por el Estado, las instituciones civiles y los grupos comunitarios organizados a fin de orientar el desarrollo simbólico, satisfacer las necesidades culturales de la población y obtener consenso para un tipo de orden o transformación social."

Néstor Canclini (1997, juliol). "Para un diccionario herético de estudios culturales". *Revista Fractal* (núm. 18).

"Podemos definir una política cultural como un conjunto estructurado de intervenciones conscientes de uno o varios organismos públicos en la vida cultural. La palabra «vida» indica que nos referimos a aspectos sociales, compartidos; diferentes de los individuales y privados. El adjetivo «cultural» se emplea en un sentido restringido: se refiere a determinadas manifestaciones sociales elevadas y ligadas al ocio, al placer y al perfeccionamiento. Mantiene aquí una relación imprecisa con «académico» y con «científico»; en ciertas ocasiones los incluirá en su significado y en otras no. «Vida cultural» se opone en cambio claramente a «educación» por el carácter formal de esta última, asociado con la idea de rendimiento."

Emiliano Fernández (1991). *La Política cultural. Qué es y para qué sirve* (pàg. 18). Gijón: Trea.

"Interpretamos la política cultural como el proceso generado cuando diferentes conjuntos de actores políticos, marcados por, y encarnando las prácticas y los significados –particularmente aquellos teorizados como marginales, o positivos, minoritarios, residuales, emergentes, alternativos y disidentes, entre otros, todos éstos concebidos en relación con un orden cultural dominante– pueden ser la fuente de procesos que deben ser aceptados como políticos."

Arturo Escobar; Sonia Álvarez; Evelina Dagnino (eds.) (2001). *Política cultural y cultura política* (pàg. 25-26). Bogotà: Tauros, ICANH.

"Defino como política cultural la movilización de la cultura llevada a cabo por los diferentes tipos de agentes –el Estado, los movimientos sociales, las industrias culturales, instituciones tales como museos u organizaciones turísticas, asociaciones de artistas y otros– con fines de transformación estética, organizacional, política, económica y/o social."

Ana María Ochoa (2003). *Entre los deseos y los derechos. Un ensayo crítico sobre políticas culturales* (pàg. 20). Bogotà: ICANH.

Diversos autors (2009). *Compendio de políticas culturales - Documento de discusión 2009* (1a. edició, pàg. 27-28). Colòmbia: Ministerio de Cultura.

"No basta entonces una política cultural concebida como administración rutinaria del patrimonio histórico, o como ordenamiento burocrático del aparato estatal dedicado al arte y la educación, o como cronología de las acciones de cada gobierno. Entenderemos por políticas culturales el conjunto de intervenciones realizadas por el Estado, las instituciones civiles y los grupos comunitarios organizados a fin de orientar el desarrollo simbólico, satisfacer las necesidades culturales de la población y obtener consenso para un tipo de orden o de transformación social."

Néstor Canclini (ed.) (1987). *Políticas culturales en América Latina* (pàg. 26). Mèxic: Grijalbo.

"Las políticas culturales democráticas son –en un sentido más general– políticas formales. Persiguen arreglos institucionales más que aplicar contenidos cognitivos de la sociedad. Persiguen crear estructuras de oportunidades (mercados, sistemas de elección, pluralidad de ofertas, variedad) y, al mismo tiempo, impedir (mediante contrabalances, procedimientos, formas de control, medidas de competencia, apertura de cierres, etc.) que esas estructuras de oportunidades sean objeto de *social closure*, de cierre ideológico o de cualquier otra forma de manipulación monopólica. Es evidente que esas políticas nunca obtienen un equilibrio perfecto –ni en el mercado, ni en las opiniones, ni en los comportamientos de las personas, ni en los valores socialmente vigentes, etc.–; por lo tanto producen efectos perversos, soluciones epifenomenales, adaptaciones transitorias, redistribuciones inestables, conflictos nuevos que se desplazan, etcétera."

José J. Brunner (1985). *Políticas culturales y democracia: hacia una teoría de las oportunidades. Políticas culturales para la democracia*. Santiago de Chile: CENECA.

Néstor Canclini (ed.) (1987). *Políticas culturales en América Latina* (pàg. 198-199). Mèxic: Grijalbo.

"La política cultural constituye una ciencia de la organización de las estructuras culturales y generalmente es entendida como un programa de intervenciones realizadas por el Estado, instituciones civiles, entidades privadas y grupos comunitarios con el objetivo de satisfacer las necesidades culturales de la población y promover el desarrollo de sus representaciones simbólicas. A partir de esta idea, la política cultural se presenta a sí misma como el conjunto de iniciativas tomadas por estos agentes para promover la producción, la distribución y el uso de la cultura, la preservación y la divulgación del patrimonio histórico y el ordenamiento del aparato burocrático responsable de ellas. Estas intervenciones asumen la forma de:

1. Normas jurídicas, en el caso del Estado, o procedimientos tipificados, en relación con los demás agentes, que rigen las relaciones entre los diversos sujetos y objetos culturales.

2. Intervenciones directas de acción cultural en el proceso cultural propiamente dicho (construcción de centros de cultura, apoyo a manifestaciones culturales específicas, etcétera).

Como ciencia de la organización de las estructuras culturales, la política cultural tiene por objeto el estudio de las diferentes formas de proponer y obtener estas iniciativas, así como la comprensión de sus significados en los diferentes contextos sociales en que están presentes."

José Teixeira (2009). *Diccionario crítico de política cultural: cultura e imaginario*. Barcelona: Gedisa.

"«Política cultural» (se define) como el proceso que se ejecuta cuando los actores sociales, moldeados o caracterizados por diferentes significados y prácticas culturales, entran en conflicto. La noción de política cultural asume que los significados y las prácticas culturales –en particular aquellas teorizadas como marginales, de oposición, minoritarias, residuales, emergentes, alternativas, disidentes y similares, todas ellas concebidas respecto a un orden cultural dominante– son fuente de procesos que podrían considerarse políticos."

Arturo Escobar (1999). "Cultura, política y biodiversidad: estado, capital y biodiversidad en el Pacífico colombiano". A: *El final del salvaje. Naturaleza, cultura y política en la antropología contemporánea* (pàg. 205-206). Santa Fe de Bogotà: CEREC/ICA.

[*Política cultural* és] "La suma total de los usos, acciones o ausencia de acciones de una sociedad, dirigidas a la satisfacción de ciertas necesidades culturales a través de la óptima utilización de todos los recursos materiales y humanos disponibles a una sociedad determinada en un momento dado."

Reunió internacional de la UNESCO, Mònaco, 1967.

Eduardo Nivón (2006). *La política cultural. Temas, problemas y oportunidades* (pàg. 58-59). Mèxic: Conaculta ("Colección Intersecciones").

"[...] Una política cultural atañe sobre todo a las medidas públicas tomadas en el campo cultural, y puede ser definida por el gobierno nacional, regional o municipal o sus agencias. Requiere objetivos definidos explícitamente, para cuyo logro se deben establecer mecanismos de planificación pertinentes, su desarrollo y evaluación. Básicamente, desde esta perspectiva, la política cultural es una política regulatoria; sin embargo, la eficiencia de una política de este tipo se basa en la capacidad de los que toman decisiones para movilizar los recursos humanos y económicos a fin de garantizar un desarrollo equitativo de los diversos agentes institucionales, sociales y territoriales interesados en la actividad cultural."

Ibidem, pàg. 63.

"La política cultural incorpora cinc criteris bàsics:

- Els objectius explícits dels poders públics nacionals, en interacció amb els poders regional i local i amb els actors de l'àmbit cultural.
- Els objectius implícits, que remeten a un conjunt d'accions públiques organitzades i coherents *a posteriori*, però unides a decisions reals que han fet els actors que hi participen.
- L'acció sobre l'oferta cultural, que afecta els equipaments, la programació o la creació artística.
- Els mitjans disponibles: de caràcter financer o administratiu, estructural, humà i creatiu.
- La planificació, és a dir, principalment la previsió en el temps de la intervenció pública i dels mitjans disponibles."

Mario d'Angelo; Paul Vespérini (1998). *Politiques culturelles en Europe. Une approche comparative*. Estrasburg: Éditions du Conseil de l'Europe.

Com hem pogut observar, la varietat d'aportacions ens remet a un concepte plural amb moltes coincidències, però amb la capacitat de situar la política cultural d'acord amb posicions ideològiques diferents o a partir d'uns valors determinats.

Hi ha una gran coincidència a acceptar que la política cultural no es pot entendre únicament com una acció governamental o de l'estat nació, sinó com el conjunt d'accions de diversos actors socials.

Per aquesta raó, en un entorn democràtic utilitzem d'una manera més explícita el concepte *polítiques culturals*, en plural, enteses com la capacitat i el poder de diferents actors culturals de definir la seva pròpia política en la vida cultural de la societat a la qual pertanyen.

L'estat té una responsabilitat de **defensa de l'interès general** i l'obligació de **garantir els drets fonamentals**, com pot ser l'accés de tota la ciutadania a la cultura.

A partir d'aquestes reflexions, és important considerar la política cultural de cada agent o actor social com una opció de participació en la vida col·lectiva, d'acord amb les característiques i finalitats que tenen com a representants d'un grup social determinat. Per tant, la vida política d'una societat democràtica ha d'establir un marc de governabilitat que permeti la **conjunció** entre l'acció del

govern i la d'altres agents, és a dir, establir les condicions perquè es desenvolupin diferents opcions que constitueixen les polítiques culturals d'un entorn determinat.

2. Quins són els fonaments de les polítiques culturals?

Les polítiques culturals troben la base en motivacions, legitimacions o fonts d'inspiració ideològica a partir de les quals sorgeixen i fonamenten l'estructura, la forma i els objectius que tindran. Troben aquesta fonamentació en manifestacions diverses:

Bibliografia recomanada

Alfons Martinell; Taína López (2007). *Políticas culturales y gestión cultural. Organum sobre los conceptos clave de la práctica profesional*. Documenta Universitaria: Publicacions de la Càtedra UNESCO.

1) Moviments socials o culturals

Un bon nombre de polítiques culturals sorgeix de la resposta a les demandes socials expressades en moviments que protagonitzen grups o individus. Són polítiques que podem trobar al llarg de la història de les lluites socials i culturals i que en un moment determinat els han donat contingut i significat.

> "En este caso el autor de la política cultural no toma propiamente la iniciativa del proceso sino que se limita a actuar según las reivindicaciones que le son presentadas. No obstante, la mayoría de veces, en particular cuando no se recurre a la evaluación de esta política (la alternativa más común), las demandas sociales a las que se responde son más supuestas, hipotéticas, fruto de la observación subjetiva o del análisis más o menos pertinente de los formuladores, que identificadas de forma dialógica y no paternalista."
>
> José Teixeira (2000). *Diccionario crítico de política cultural: cultura e imaginario* (pàg. 383). Mèxic: Conaculta, Iteso, Secretaria de Cultura del Gobierno de Jalisco.

2) Declaracions, convencions, entre d'altres, internacionals

La comunitat internacional, a partir dels principals organismes multilaterals que té, va generant reflexió i coneixement amb relació a les preocupacions més importants de la dinàmica cultural global, que es reflecteix en cartes, declaracions, convencions, etc. que intenten manifestar l'acord entre països sobre les directrius que es proposa seguir per a la resolució de conflictes en l'àmbit cultural, la protecció del patrimoni cultural, la defensa dels principis i valors culturals d'interès mundial, etc.

Els documents que la comunitat internacional té actualment reflecteixen els passos –no pas pocs– que s'han fet en la reflexió sobre la qüestió de les polítiques culturals i la importància que tenen en la societat, més enllà d'un exercici de planificació de la cultura. Aquests documents han estat la base de moltes polítiques culturals i hi podem trobar un nombre molt important de fonaments.

En el procés de fonamentació d'una política cultural, a partir de la perspectiva de la comunitat internacional, podem trobar els documents de referència següents:

- La **Declaració de Mèxic sobre les polítiques culturals**, que va tenir lloc a Mèxic el 1982 amb motiu de la Conferència Mundial sobre les Polítiques

Culturals, Mundiacult, defineix efectivament les noves línies i orientacions que cal seguir en la matèria i afirma que la cultura és essencial per a un veritable desenvolupament de l'individu i la societat i invoca les polítiques culturals

"[...] que protegeixin, estimulin i enriqueixin la identitat i el patrimoni cultural de cada poble; a més, que estableixin el respecte més absolut i estimació per les minories culturals, i per les altres cultures del món. La humanitat s'empobreix quan s'ignora o destrueix la cultura d'un grup determinat."

Declaració de Mèxic sobre les polítiques culturals - Conferència Mundial sobre les Polítiques Culturals. Mèxic, DF, 26 de juliol - 6 d'agost de 1982.

Així mateix, es ratifica que una política cultural democràtica possibilitarà el gaudi de l'excel·lència artística en totes les comunitats i que és imprescindible establir les condicions socials i culturals que facilitin, estimulin i garanteixin la creació artística i intel·lectual, sense discriminacions de caràcter polític, ideològic, econòmic i social.

S'afirma, a més, que és indispensable recuperar el sentit profund i humà del desenvolupament i que s'han de trobar nous models socials i polítics en l'àmbit de la cultura i l'educació.

- El **Pla d'acció de polítiques culturals per al desenvolupament** aprovat en la Conferència Intergovernamental sobre Polítiques Culturals per al Desenvolupament, que va tenir lloc a Estocolm el 1998, va recomanar cinc objectius de política als estats membres de les Nacions Unides:

- Fer de la política cultural un component central de la política de desenvolupament.

- Promoure la creativitat i la participació en la vida cultural.

- Reestructurar les polítiques i les pràctiques a fi de conservar i accentuar la importància del patrimoni tangible i intangible, moble i immoble i fomentar les indústries culturals.

- Promoure la diversitat cultural i lingüística dins la societat de la informació i per a aquesta.

- Disposar de més recursos humans i financers per al desenvolupament cultural.

- **L'Informe mundial de cultura i desenvolupament "La nostra diversitat creativa"**, desenvolupat per la Comissió Mundial de Cultura i Desenvolupament, recomana en el capítol 9, dedicat a les polítiques culturals, la necessitat expressa de repensar les polítiques culturals i ampliar el concepte de política cultural per a superar l'enfocament estret centrat en les arts, suggerint una nova manera de considerar-ho. I per a això plantejava

la qüestió següent: com poden definir els països polítiques culturals orientades a fomentar un pluralisme realment constructiu en què la diversitat sigui una font de creativitat? Com es pot convèncer els responsables de prendre decisions que donar suport a les formes i expressions artístiques noves, emergents i experimentals no significa subvencionar el consum, sinó invertir en el desenvolupament humà?

Per la seva banda, la **Carta cultural iberoamericana**, document aprovat a l'Uruguai el 2006, amb motiu de la XVI Cimera Iberoamericana de Caps d'Estat i de Govern, va reconèixer expressament la importància de reforçar el paper de la cultura en la promoció i consolidació dels drets humans i va manifestar la necessitat que el disseny i la gestió de les polítiques culturals es corresponguin amb el compliment, el ple respecte i la vigència dels drets humans.

Web recomanat

http://www.oei.es/cultura/politicas_culturales.htm

3) Plans de desenvolupament integral

Els plans de desenvolupament integral plantegen una sèrie de línies d'actuació orientades a la consecució de nivells més alts de benestar de la població. Aquests plans, en relació amb la cultura, es tradueixen en una sèrie de polítiques que han de fer viables a la pràctica els objectius que proposa el pla. Els plans es fan en diversos àmbits (local, nacional, regional, etc.) i solen incloure un territori i temàtiques determinades.

Webs recomanats

Es poden consultar alguns d'aquests plans d'àmbit nacional a la pàgina web del Ministeri de Cultura d'Espanya, en la secció sobre plans nacionals.
http://www.mcu.es/patrimonio/MC/IPHE/PlanesNac/PlanNacionales.html

També es poden consultar alguns dels plans autonòmics que s'estan desenvolupant, per exemple, en matèria de multiculturalitat.
http://www.mcu.es/cooperacion/MC/AEDI2008/Planes.html

4) Models d'estat i bases constitucionals

En aquest cas, es tracta de polítiques que fonamenten el seu sentit i objectius en directrius definides pels estats, tenint en compte, a més, que les responsabilitats de l'estat contemporani en matèria de política cultural es basen en uns principis i responen a uns dogmes determinats. Per tant, es pot dir que es fonamenten en lògiques diverses, com ara:

- el benestar social,
- un marc ideològic determinat de construcció de l'imaginari del nacional, la pràctica comunicativa entre l'estat i els ciutadans,
- l'interès en la difusió de la cultura nacional,
- la cultura per a tothom, etc.

Al seu torn, aquestes polítiques depenen de les orientacions de constitucions o altres documents d'ordenació nacional generats pels estats i hi estan supeditades. En molts casos, són polítiques que tendeixen a l'intervencionisme en la vida cultural i que creen grans aparells administratius per a aplicar-les.

En qualsevol estat podem trobar, si més no, intencionalitats en relació amb la construcció o l'aplicació de polítiques culturals.

> "Las constituciones y leyes de la mayoría de los países reconocen el derecho a promover acciones de desarrollo cultural a todas las administraciones públicas. El reparto de competencias se da, bien a través de leyes que restringen las posibilidades de actuación de las administraciones superiores en beneficio de las inferiores (el Estado y las administraciones regionales por un lado, las locales por el otro, en la terminología española), o bien por la dinámica que establecen las posibilidades económicas de cada una de ellas."
>
> Emiliano Fernández (1991). *La Política cultural. Qué es y para qué sirve* (pàg. 40). Gijón: Trea.

5) Diagnòstics i estudis

Els estudis en matèria de cultura (com ara els estudis sobre necessitats culturals, sobre el sector de la cultura d'un territori, sobre agents culturals o equipaments...) ofereixen una sèrie de dades que orienten, o això cal esperar, determinades actuacions dels estats, dels col·lectius representatius, etc. Atès que els resultats d'aquestes investigacions són el reflex de la situació, les característiques, les potencialitats, les problemàtiques, etc. de la cultura i els seus actors i, tenint en compte que en el millor dels casos estan elaborats per entitats o persones de referència, es prenen com a fonament en el disseny d'algunes polítiques culturals. D'aquesta manera legitimen les seves orientacions i objectius, i els fonamenten en les dades concretes que revelen els estudis. En alguns casos, fins i tot, els estudis o diagnòstics sobre el sector cultural que es duen a terme són l'encàrrec d'una administració que requereix una sèrie de fonamentacions determinades per a completar la definició d'una política cultural.

6) Drets culturals i valors

> "Actualment, diversos estats europeus estan replantejant les seves estratègies en matèria de política cultural, i fent-ho reconeixen en els drets culturals i els valors intrínsecs de la cultura alguns dels principis que els han d'orientar."

Web recomanat

http://www.interarts.net/es/acabats.php?pag=5&p=103

Els drets culturals i la defensa de certs valors considerats positius per a les societats són la base de moltes polítiques culturals que troben en la defensa d'aquests drets o en la promoció d'aquests valors el sentit de ser. El debat sobre la defensa dels drets culturals, i de valors com la diversitat cultural, ha portat els governs a definir polítiques de protecció que garanteixin als ciutadans l'exercici dels seus drets en matèria de cultura i el respecte i salvaguarda d'elements com la identitat.

Com podem veure, les polítiques culturals es construeixen a partir d'una interpretació de la realitat social dels agents culturals. Hi pot haver un acord o consens social sobre alguns aspectes fonamentals d'una política cultural que sigui compartida per diferents agents. Quan això es produeix, hi ha més condicions per a la configuració d'una política cultural unitària i democràtica, en què no s'imposi una orientació a un grup o un altre.

Tanmateix, generalment, les polítiques culturals es fonamenten en diferents valors, formes de vida, concepcions de la col·lectivitat, valoracions de la memòria històrica, vivències de la identitat cultural i la pertinença, etc. El conjunt d'aquests valors i concepcions de la vida social argumenta com s'han d'aplicar en l'àmbit de la cultura, prenent una posició cap a una orientació determinada. La pluralitat d'opcions en un entorn democràtic és l'evidència que una societat no pot definir la seva vida cultural a partir de la visió d'un sol agent, sinó que ha de dialogar composicions negociables amb altres actors socials o amb posicions oposades.

L'existència de diferents polítiques culturals és l'evidència que vivim en una societat diversa.

A partir d'aquests valors o principis, la política cultural busca organitzar-se i establir diferents sistemes per a assolir els objectius que pretén. Com hem vist en diferents citacions i documents, hi ha moltes maneres d'establir les línies argumentals d'una política cultural, per la qual cosa en contextos i cultures diversos es poden fonamentar polítiques coincidents o diferents d'altres realitats.

Considerem que no hi ha models establerts de polítiques culturals, sinó que aquestes són el resultat d'un diàleg entre la cultura originària d'un context amb altres elements que poden provenir de l'exterior o de la participació de diferents actors socials.

3. Quan sorgeixen les polítiques culturals contemporànies?

Les polítiques culturals sempre han existit d'una manera o d'una altra, d'acord amb el sistema polític imperant en un moment determinat de la història.

El concepte de política cultural com l'entenem ara procedeix de les primeres decisions que es van establir en la configuració de l'estat nació. En una primera etapa, la utilització de la política cultural com a eina d'estat es va apreciar considerablement en l'estat de Bismarck i, més endavant, en els feixismes del primer terç del segle XX. Per la seva banda, a l'Amèrica Llatina, tal com indica Germán Rey:

> "Las políticas culturales tal como las conocemos hoy en día son relativamente recientes en el panorama de las políticas públicas. Pero la presencia de la cultura en el diseño de la arquitectura constitucional latinoamericana puede remitirse por lo menos a tres grandes momentos en el pasado. El primero, ubicado en la segunda mitad del siglo XIX. Se podría caracterizar como un intento de construir instituciones culturales sectoriales para atender campos particulares de las artes y de lo patrimonial; en el segundo, hacia la primera mitad del siglo XX, movimientos revolucionarios, populistas, nacionalistas y liberales asumieron la cultura como una dimensión básica de la construcción de la nación, la modernidad y, sobre todo, de la participación popular; y en el tercero, a partir de la segunda mitad del siglo XX, se empieza a reforzar la institucionalidad cultural, se rediseñan los campo de la cultura, se fortalecen los medios de comunicación, aumentan las interacciones de la cultura con otras áreas de la gestión pública y se inserta la cultura en el escenario global."
>
> Diversos autors (2009). *Compendio de políticas culturales - Documento de discusión 2009* (1a. ed., pàg. 23). Colòmbia: Ministerio de Cultura.

Les polítiques culturals contemporànies són fruit dels canvis socials que es generen en el desenvolupament de l'estat nació quan es va incrementant la responsabilitat governamental en diferents àmbits de la vida social. És la generació del que s'ha anomenat *polítiques públiques* en sectors com l'educació, la sanitat, els serveis socials, etc. en la primera meitat del segle XX, però molt més després de la Segona Guerra Mundial a Europa amb la incorporació del que s'ha anomenat *polítiques de benestar social*. A partir d'aquest moment, la cultura, que s'havia quedat com a icona central i representativa de l'estat, s'obre a nous processos de democratització i de socialització de l'accés de la població als béns i serveis culturals. En aquests anys es van creant gradualment ministeris de cultura o altres estructures administratives que van ampliant les seves atribucions d'acord amb camps nous d'interès general.

"Los departamentos de cultura surgen como resultado de un proceso histórico por el cual se integran entre sí una serie de funciones que nacen asociadas a otros diferentes, con un carácter marginal, y que poco a poco van cobrando importancia. En un primer momento el área de contacto principal es la educación. Posteriormente, con la extensión del estado del bienestar, se convierte en un área importante de contacto la de carácter social."

Emiliano Fernández (1991). *La Política cultural. Qué es y para qué sirve* (pàg. 26). Gijón: Trea.

Aquests canvis motiven una nova manera d'assumir les polítiques culturals en l'àmbit de l'Administració pública, en què a poc a poc es van incorporant les administracions locals i regionals fruit de processos de descentralització com la preocupació d'aquestes autoritats per millorar els serveis culturals de proximitat als ciutadans. El gran increment de despesa pública en les administracions locals és un dels fenòmens més significatius del procés conegut com a **democratització cultural**.

De la mateixa manera, la participació en la vida cultural, que durant molts segles va estar segrestada per una elit o minoria, es veu alterada per la voluntat de participació d'un gran nombre d'associacions i organitzacions socials que manifesten l'interès a participar en la vida cultural més enllà de la situació de marginalitat en què es trobaven. Tot això genera un nou marc per a les polítiques culturals que es veuen obligades, com ja hem dit anteriorment, a una estructura més participativa i diversa que permeti l'accés a la cultura d'un nombre de ciutadans més gran.

Aquestes tendències també es veuen alterades per l'increment de la producció i reproducció de béns i serveis culturals amb l'emergència d'un sector d'indústries culturals que incideix, des de posicions privades i de mercat, en el conjunt de la vida social. En conseqüència, les polítiques culturals adquireixen una importància més gran en la vida d'una societat, però incrementen de complexitat a causa del gran nombre d'interaccions entre agents que tenen interessos i valors diferents, fet que permet augmentar la possibilitat de disposar d'una oferta i una demanda culturals molt més plural que la procedent de la simple intervenció dels governs nacionals.

4. Quins són els objectius principals de les polítiques culturals?

Davant la gran diversitat de polítiques culturals, els objectius s'amplien enormement i es poden establir en nivells i àmbits diferents. Els grans objectius de les polítiques culturals es poden proposar a partir de les qüestions següents:

- Contribuir al manteniment i la configuració d'una **identitat cultural**, o identitats culturals, que permeti un equilibri entre la tradició i la memòria col·lectiva amb l'adaptació d'aquesta i la identitat a les realitats contemporànies.

- Garantir l'accés de la ciutadania a la **participació en la vida cultural** i al gaudi dels resultats que n'obtingui.

- Facilitar l'accés de la ciutadania a la **pràctica cultural i a l'expressió creativa** d'acord amb les voluntats que tingui i en un marc de llibertat cultural sense censura.

- Establir un marc legislatiu i normatiu que permeti la **governança de la vida cultural** i faciliti la participació de persones, grups i organitzacions en el marc d'un estat de dret.

- Aportar les **infraestructures públiques culturals** per a l'organització social de la vida cultural. Disposar d'equipaments que donin resposta a les necessitats dels diversos àmbits de la vida cultural.

- Incorporar la **cultura al sistema educatiu** en tots els àmbits i afavorir l'educació artística en totes les dimensions.

- Oferir **activitats culturals** de caràcter divers per a satisfer les diferents necessitats d'una ciutadania plural.

- Oferir la possibilitat de **lleure i temps lliure** col·lectiu en l'àmbit de l'espai públic.

- Protegir, promoure, restaurar i difondre el **patrimoni històric col·lectiu** com a element configurador d'una memòria compartida.

- Promocionar i protegir el **procés de creació artística**, establint sistemes de reconeixement i ajuda als creadors en totes les expressions i formats.

- Protegir la **diversitat lingüística** en l'àmbit intern, si hi ha diferents llengües, i en l'àmbit de promoció internacional de la llengua o identitat.

I molts altres que es poden incorporar d'acord amb la realitat del context.

5. Quins són els àmbits d'actuació principals de les polítiques culturals?

Per a Fernández Prado, Emiliano:

"Las administraciones culturales, en los países en que se utiliza esa denominación, abarcan las siguientes áreas de gestión:

- Educación extraescolar.
- Promoción de la creación artística.
- Protección del patrimonio histórico.

Según los casos, pueden extender sus funciones también a las siguientes:

- Desarrollo de la investigación científica y técnica.
- Deporte.
- Promoción de los jóvenes, los ancianos y los niños.
- Promoción social de las mujeres.
- Ocio y tiempo libre.
- Protección y fomento de las lenguas.
- Medios de comunicación."

I...

"Conviene pues considerar que al hablar de política cultural nos intentaremos mover en un ámbito que abarca una serie de sectores, tan solo una parte de los cuales se adscriben siempre a departamentos específicos de cultura. En un mismo país, y según las etapas –el nuestro puede servir de ejemplo –, varía su configuración.

Hay un núcleo central de la política cultural: la protección de las artes y del patrimonio histórico y la educación extraescolar. Este núcleo tiene una relación polémica con ciertas políticas de promoción social, cuyo trasfondo es la distinción entre alta cultura y cultura popular o cultura de masas. El ámbito de la política cultural encuentra actualmente su punto fundamental de discusión en la relación entre servicios culturales públicos y promoción de las llamadas industrias culturales: en su relación, por tanto, con la política económica."

Emiliano Fernández (1991). *La Política cultural. Qué es y para qué sirve* (pàg. 24 i 27). Gijón: Trea.

Per a apreciar l'amplitud i la complexitat de l'abast de les polítiques culturals, es pot subdividir el sector cultural en diversos àmbits, tal com mostrem en el quadre següent:

Sector del patrimoni	• Museus • Arxius • Biblioteques • Hemeroteques • Filmoteques • Espais expositius • Centres d'interpretació • Etc.

Sector de les arts escèniques	• Teatres • Òpera • Dansa • Circ • Centres de creació
Sector de les arts visuals	• Galeries • Exposicions • Crítica • Museus • Artesania • Residències d'artistes
Sector de la música i la fonografia	• Auditoris • Festivals • Circuits • Indústria fonogràfica • Sales especialitzades
Sector de la literatura i l'edició	• Festivals • Premis • Editorials • Difusió i venda
Sector de les arts de l'audiovisual	• Ràdios • Cinema • Televisió • Producció audiovisual • Multimèdia • Internet
Àmbit de la gestió cultural territorial de caràcter generalista	• Gestió municipal • Centres culturals • Centres cívics • Programacions locals • Serveis generals • Participació social
Àmbit de la gestió cultural en empreses de prestació de serveis generalistes	• Empreses d'infraestructures • Gestió delegada • Prestació de serveis especialitzats
Àmbit de gestió cultural en el sector de la participació, la cultura popular i tradicional	• Festes populars • Folklore • Associacionisme tradicional • Centres cívics
Àmbit de sectors emergents que tenen relacions amb la cultura	• Turisme • Ocupació • Educació • Desenvolupament territorial • Cohesió social • Multiculturalitat
Àmbit de les relacions i la cooperació cultural internacional	• Projectes europeus • Cooperació internacional • Cultura i desenvolupament • Internacionalització de projectes • Gestió de xarxes culturals i artístiques

6. Des d'on s'executen o gestionen les polítiques culturals?

Les polítiques culturals, d'acord amb el que hem comentat, requereixen diferents gestors o executors que tenen responsabilitats diferents. El grau d'execució d'una política cultural es relaciona directament amb el grau d'estructuració i complexitat d'un país o societat determinada, però hi ha uns nivells que, en més o menys mesura, es poden aplicar en tots els contextos.

Podem presentar la gestió cultural des d'una dinàmica descendent, és a dir, **de l'estat a la ciutadania**, o des d'una dinàmica ascendent, és a dir, **des de la ciutadania a l'estat**. Malgrat que totes dues són vàlides, presentarem els nivells de gestió i participació en la política cultural des d'una dinàmica ascendent per reforçar el principi de participació i democratització de la cultura, que considerem d'una gran importància actualment.

- En primer lloc, les polítiques culturals són el resultat de la **vida cultural de cada persona**. Una de les característiques de la cultura és que la llibertat cultural ens permet definir que cada persona és lliure de seleccionar les necessitats culturals pròpies. Malgrat la presència d'altres nivells, l'individu pren unes opcions determinades amb total llibertat per escollir si la seva vida cultural es desenvolupa per mitjà d'unes activitats o d'unes altres i no es pot obligar ningú a desenvolupar una activitat cultural, ja que així perdria tot el valor. D'aquesta manera, es crea una demanda individual induïda per diverses variables (premsa, grup social, educació, família, procedència, etc.). En la mesura que les persones tenen un grau de formació més alt i coneixen les ofertes de la vida cultural, poden decidir les necessitats que tenen i assumir propostes o organitzar activitats culturals per satisfer aquestes necessitats.

- En un altre nivell trobem el paper de la **comunitat** (entesa com a poble, barri, ciutat, grup social, etc.) com a espai de trobada de diferents grups socials que, a partir de la confluència o els acords en relació amb les necessitats culturals que tenen, decideixen actuar col·lectivament per organitzar la vida cultural. En aquest nivell trobem el paper de les associacions culturals o un altre tipus d'estructures que s'organitzen a fi d'assolir els seus objectius. Poden treballar de manera autònoma o aïllada o formar part d'un col·lectiu més ampli que es converteix en interlocutor per a polítiques culturals en l'àmbit local o de proximitat.

- D'altra banda, la societat s'organitza en estructures culturals del **tercer sector**, és a dir no lucratiu, i del sector privat per participar en la vida cultural a diferents nivells. Aquestes organitzacions adquireixen una gran importància com a societat civil i també perquè, a partir de les seves opcions,

aporten un grau important de vida cultural que ofereixen a la ciutadania en formats diferents.

Des d'aquesta perspectiva ascendent, podem apreciar que paral·lelament a les organitzacions socials hi ha les estructures de l'administració pública, que es diferencien per la responsabilitat que assumeixen fruit d'un procés democràtic i representatiu i que estan legitimades per a actuar en l'àmbit públic de la cultura.

- En primer lloc, són **administració local**. D'acord amb els antecedents i la història que les caracteritza, tenen una gran influència i protagonisme en la vida cultural d'una societat. Els ajuntaments són grans gestors de polítiques culturals per a donar resposta a aquestes necessitats que els ciutadans reclamen permanentment. És un nivell fonamental per a la gestió de polítiques culturals i hi ha moltes experiències i documentació especialitzada en el tema.

- A causa dels processos de descentralització que s'han implementat en la majoria de països, el **paper de les regions** adquireix una importància molt significativa en la gestió de la cultura. Si ens referim a l'estructura de l'Estat espanyol, la Constitució de 1978 estableix que les competències en matèria de cultura estan atribuïdes a les comunitats autònomes, per la qual cosa tenen la responsabilitat de legislar i gestionar la cultura en l'àmbit de referència.

- Les polítiques culturals **en l'àmbit estatal** potser són les més esmentades en la major part d'estudis i investigacions, però cada vegada tenen menys importància en l'àmbit d'acció directa, ja que la seva funció es va configurant en el nivell d'establir legislació i normativa bàsica en l'àmbit estatal, la gestió d'equipaments culturals de centralitat, la reglamentació en l'àmbit general de diversos àmbits de la vida cultural (cinema, patrimoni, món audiovisual, etc.). També tenen la responsabilitat de les relacions culturals internacionals i la representativitat en els organismes multilaterals com la Unesco, les Nacions Unides, etc.

- Finalment, hi ha un nivell de gestió de polítiques culturals en l'àmbit del que podem anomenar **estructures supranacionals** que cada vegada adquireixen més importància en una societat globalitzada i amb una gran interdependència entre diferents realitats de països o regions geopolítiques.

Com podem veure, la gestió de les polítiques culturals s'estableix en nivells molt diferents que coincideixen en un entorn determinat, tant si és en l'àmbit del país o de la ciutat. Per aquesta raó, la gestió de polítiques culturals té moltes dimensions i cal mantenir un equilibri entre els diversos àmbits, ja que en

cada un hi ha uns objectius i finalitats determinats. Hi ha d'haver també complementarietat amb els altres per a establir un marc d'acció de les polítiques culturals democràtiques i participatives.

D'una manera esquemàtica, les polítiques culturals es projecten cap a tres àmbits d'actuació generals que es coneixen com a:

1) Polítiques transversals. Inclouen grans àrees de la cultura i incideixen en les diverses polítiques culturals sectorials. Fan referència també a la participació d'interessos, àrees i departaments culturals diferents, establint línies que orientin la coordinació i la sintonia entre ells. Es tracta de polítiques de democratització de la cultura, de reforç de la identitat o de defensa de la diversitat, de recuperació de la memòria, etc. Aquestes polítiques també poden estar orientades a incorporar una perspectiva cultural en altres àrees com l'educació, el turisme, el desenvolupament, etc.

2) Polítiques sectorials. Constitueixen les orientacions que han de guiar el desenvolupament d'un sector específic de la cultura (com el patrimoni, les arts, o la cooperació cultural), servint de base i de context per a l'exercici de les funcions específiques dels governs en diversos àmbits i de les seves àrees de cultura respectives. També marquen les línies que defineixen els programes i les activitats que desenvoluparà un determinat sector de la cultura. Aquest tipus de polítiques ha de facilitar la definició dels objectius que es volen assolir, segons les necessitats i la visió de futur de cada sector.

3) Polítiques territorials. Es refereixen a "l'acció pública en relació amb el territori considerat en conjunt, especialment en els aspectes als quals s'atribueix una funció estructuradora o estratègica per a impulsar aspectes positius generals" (Grup ADUAR, 2001, pàg. 291). En el cas de les polítiques culturals, vol dir les polítiques que:

> "[...] responden a realidades, procesos y requerimientos de territorios específicos, generalmente de regiones culturales, en las que se concretan las políticas sectoriales apropiadas regionalmente."
>
> Diversos autors (2009). *Compendio de políticas culturales - Documento de discusión 2009* (1a. ed., pàg. 24). Colòmbia: Ministerio de Cultura.

Un aspecte important que cal tenir en compte respecte a les polítiques culturals territorials és l'èmfasi que han de fer, primerament, en el territori, i després, en les polítiques; és a dir, les polítiques han d'estar supeditades al territori, de manera que aquest pugui reflectir les seves projeccions de futur, el seu imaginari i les línies que cal seguir, segons les característiques que tingui, per a satisfer les seves necessitats culturals.

Per tant, i d'acord amb la complexitat que aquest ordre comporta:

"Las políticas culturales no son orientaciones cerradas sino propuestas flexibles, que buscan interpretar creativamente las demandas culturales de la sociedad. Definen un territorio específico de la gestión pública que se diferencia de la educación o de las comunicaciones, y al hacerlo atienden los requerimientos de los distintos actores de la sociedad, estableciendo diálogos entre lo local y lo nacional, o entre lo regional, o entre lo local/nacional con lo internacional."

Diversos autors (2009). *Compendio de políticas culturales - Documento de discusión 2009* (1a. ed., pàg. 24). Colòmbia: Ministerio de Cultura.

7. Quines són les estratègies principals d'una política cultural?

Per a dur a terme tots els objectius i finalitats de les diverses polítiques culturals que hem desenvolupat en els punts anteriors cal establir unes estratègies bàsiques que permetin identificar els camins que utilitzen i organitzen els responsables de la gestió cultural a fi d'assolir aquests resultats.

En primer lloc, una política cultural ha d'establir una estratègia de participació i estímul perquè la ciutadania i la societat civil actuïn en el marc d'una política cultural a partir dels seus principis i opcions.

Assolir un grau alt de participació permet que la política cultural tingui un nivell d'interlocució i interacció alts, que configuri una realitat activa.

Per aconseguir els objectius marcats, la majoria de polítiques culturals proposen una estratègia d'educació de la ciutadania en els diversos nivells i necessitats. L'educació transmet l'element fonamental per a la participació i la comprensió dels fenòmens expressius i creatius i aporta el coneixement perquè la **ciutadania assumeixi la seva responsabilitat de definir** les pròpies necessitats culturals.

D'altra banda, una política cultural ha de fomentar, facilitar i contribuir al procés creatiu i artístic en tots els àmbits. És a dir, ha de generar les condicions necessàries perquè la creació i expressió en diferents llenguatges culturals trobi un entorn favorable d'un mateix respecte a la seva obra.

La difusió cultural ha estat una de les estratègies més visibles en les polítiques culturals. De vegades, pot semblar que és l'única i la més important, per la visibilitat que té, però hem de recordar que la difusió cultural té sentit en la mesura que trobi públics formats i disposi d'obres creatives per a establir una mediació entre elles i el públic.

L'**estratègia de difusió cultural** és imprescindible perquè té una àmplia influència i dependència amb altres estratègies complementàries. De vegades, l'excés de protagonisme dels responsables culturals indueix a afavorir excessivament la difusió cultural davant d'altres estratègies, cosa que crea situacions de desavantatge molt significatives.

La **comunicació cultural** és una estratègia imprescindible per a garantir el contacte entre els processos culturals i amplis sectors receptors d'ofertes i creativitat. La possibilitat d'emetre i participar en l'elaboració de productes comunicatius que trobin en els mitjans un sistema de difusió i d'interacció és una eina fonamental per a una política cultural. No és gaire corrent que les

polítiques culturals i les polítiques de comunicació depenguin dels mateixos organismes i, en alguns casos, trobem grans disfuncions fruit d'aquesta realitat. La cultura ha d'assumir el paper de creadora de continguts i de plataforma emissora per a amplis sectors de la nostra societat.

Aquestes estratègies es complementen amb d'altres de més concretes, d'acord amb els diversos subsectors culturals (música, patrimoni, arts visuals, arts escèniques, edició, etc.), però de la complementarietat i equilibri de ser estratègies es reconeix una política cultural coherent amb els objectius i els mitjans que té.

Finalment, el mecanisme més directe que té l'administració pública cultural per a intervenir en la cultura per mitjà de l'aplicació d'una política cultural és la **intermediació**.

> "En este término (*intermediación*) incluimos el conjunto de procesos que intervienen en el doble acto de producción y consumo de un producto artístico o intelectual, excluidos el que específicamente se establece entre el autor y la obra y el que se establece entre el público y ésta.
>
> La intermediación cultural es un espacio político natural para el Estado, y su presencia en ella no corresponde a una organización más totalitaria de la sociedad en mayor medida que su intervención en cualquier otro aspecto de la vida social o económica. El desarrollo de los medios de comunicación, y en general de todas las tecnologías que permiten una acción rápida e irreversible sobre el medio social y sobre el natural, lleva consigo esa ampliación del campo de intervención del Estado, cuyos riesgos políticos son evidentes, pero prescindir de ella se traduce en fenómenos como los monopolios culturales, la destrucción de las culturas minoritarias, la eliminación de la disidencia intelectual o la desaparición del patrimonio histórico."
>
> Emiliano Fernández (1991). *La Política cultural. Qué es y para qué sirve* (pàg. 21). Gijón: Trea.

Bibliografia

Brunner, José J. (1985). *Políticas culturales y democracia: hacia una teoría de las oportunidades. Políticas culturales para la democracia*. Santiago de Xile: CENECA, 1985.

Canclini, Néstor (ed.) (1987). *Políticas culturales en América Latina*. Mèxic: Grijalbo.

Teixeira, José (2009). *Diccionario crítico de política cultural: cultura e imaginario*. Barcelona: Gedisa.

D'Angelo, Mario; Vespérini, Paul (1998). *Politiques culturelles en Europe. Une approche comparative*. Estrasburg: Éditions du Conseil de l'Europe.

Diversos autors (1999). *El final del salvaje. Naturaleza, cultura y política en la antropología contemporánea*. Santa Fe de Bogotà: CEREC/ICA.

Diversos autors (2009). *Compendio de políticas culturales - Documento de discusión 2009* (1a. ed.). Colòmbia: Ministerio de Cultura.

Escobar, Arturo; Álvarez, Sonia; Dagnino, Evelina (eds.) (2001). *Política cultural y cultura política*. Bogotà: Tauros, ICANH.

Fernández, Emiliano (1991). *La Política cultural. Qué es y para qué sirve*. Gijón: Trea.

Harvey, Edwin R. (1990). *Políticas culturales en Iberoamérica y el mundo*. Madrid: Tecnos.

Jiménez, Lucina (2006). *Políticas culturales en transición. Retos y escenarios de la gestión cultural en México*. Mèxic: Consejo Nacional para la Cultura y las Artes.

Martinell, Alfons; López, Taína (2007). *Políticas culturales y gestión cultural. Organum sobre los conceptos clave de la práctica profesional*. Documenta Universitaria: Publicacions de la Càtedra UNESCO.

Nivón, Eduardo (2006). *La política cultural. Temas, problemas y oportunidades*. Mèxic: Conaculta ("Colección Intersecciones").

Ochoa, Ana María (2003). *Entre los deseos y los derechos. Un ensayo crítico sobre políticas culturales*. Bogotà: ICANH.